

MAJOR MÁTÉ, az Akadémia levelező tagja, egyetemi tanár

A SZOCIALISTA ÉPÍTŐMŰVÉSZET AKTUÁLIS PROBLÉMÁI*

Hosszú idő óta beszélünk szocialista építőművészetről anélkül, hogy megállapításainkban különösebb előrehaladást értünk volna el. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy rövidebb-hosszabb pályafutás után — mi is, a baráti országok építészei is — már a második *éles fordulatot* csináljuk építészetünkben — s ennek megfelelően gyakorlatunkban is — s mindkét fordulat után szinte nyomban — itt bevallva, másutt tán titkolva — felbukkan a kétely: vajon helyes úton haladunk-e a szocialista építőművészet megvalósulása felé?

E kétely újból és újból feltett kérdéseit így fogalmazhatnók meg:

Milyen legyen az építőművészet a szocializmust építő, illetőleg a szocialista országokban? Milyen kapcsolata lehet ennek az építészetnek a kapitalista Nyugat mai építészetével, és milyen saját nemzeti (feudális, kapitalista) múltja építészeti hagyományaival?

E kérdéseket ma annak nyomán tesszük fel magunknak — és másoknak —, hogy itt is, ott is — a közelmúlt építészeti tévedéseinek — a szocialista-realista módszer (archaizáláshoz-eklektizáláshoz vezető) elméleti és gyakorlati eltorzításának¹ — jogos bírálata, egyeseknél már-már az akkori egész építészeti produkció, sőt a szocialista-realista módszer mögötti szocialista gondolat lebecsülésévé szélesedik, illetőleg — mindezek visszahatásaként — a kapitalista Nyugat építészeti tevékenységének, alkotómódszerének, alkotásainak egyoldalú, szinte kritika nélküli csodálatába esap át, és sok esetben a követés-

* Az Építészettörténelmi és Elméleti Bizottság kialakított és vállalt munkaköre átfelel a szakterület egészét, ha konkrétan végzett munkája — természetesen — csak egyes — tervszerinti — elhatárolt témákra szorítkozik is. Ilyen témák-munkák: együttműködés a *műemléki topográfiai* előkészítésében, írásában, szerkesztésében az Akadémia II. Osztályával; *építészmongráfiák* sorozatának megírása, kiadása; kooperáció a szomszédos népi demokráciák építészettörténelmével *közös problémák* kidolgozásában; részvétel a Szovjetunió Építés- és Építészeti Akadémiája által kiadandó többkötetes *egyetemes építészettörténelmi* munkájában a magyar fejezetek megírásával; konkrét *műemlékvédelmi problémák* megoldására javaslattevés, illetőleg javasolt — végrehajtott — megoldások bírálata stb. Ilyen téma a *legújabbkor építészettörténete* és az építészettörténelmet vizsgálatából leszűrte *aktuális elméleti kérdések* művelése és, az adott körülmények között, optimális megválaszolása is. Az itt közölt dolgozat tehát csak többé-kevésbé jellemző — kiragadott — példája a Bizottság, illetőleg a bizottsági tagok sokrétű tevékenységének.

¹ Most nem kutatjuk, hogy az „elmélet” vagy a „gyakorlat” a „bűnösebb” ebben. Lehet, hogy a gyakorlat ellenállhatott volna *ennek* az elméletnek, de azt sem szabad elfelejtenünk, hogy *ezt* az elméletet adminisztratív módszerek is támogatták.

utánzás magatartásává válik, egy másfajta formalizmus térhódításával fenyeget.

A kérdésnek felmerülése és napirendre tűzése tehát indokolt, a probléma „csak” az : hogyan — a közelmúlt tévedésein okulva, vagy róluk ismét megfélekezve — adjuk meg rájuk a viszonylag legjobb feleletet?

Bevezetőül ismét le kell rögzítenünk az építészetre vonatkozó néhány nagyon fontos megállapítást.

Ezek egyik legfontosabbika az építészet *sajátságosságára* vonatkozik :

Ugyanabban a társadalmi rendben az építészetnek és a többi képzőművészetnek — a festészetnek, szobrászatnak — meg a művészet egyéb fajtáinak — az irodalomnak, zenének — kétségtelenül megvannak az — egészen általános — *közös vonásaik*, de megismerésük és megítélésük szempontjából sajátosságukkal meghatározott *különbözéseik* a döntőek. Az építészetet nem az teszi építészetté, ami közös benne — például — a szobrászattal, hanem az, amiben különbözik tőle. Az építészet ugyan lényegében azonos gondolatokat „tud” „elmondani” a társadalomról, mint — például — az irodalom, de a kifejezés olyan sajátos — absztrakt — eszközeivel (elsődlegesen az architektónika formáival), melyek döntően különböznek az irodalom kifejező eszközeitől stb. stb.

Az építészet sajátosságossága — tehát — abban van, hogy a *képzőművészet olyan ága, melynek alkotásai kollektív munkával, ipari úton előállított, nagyméretű használati tárgyak, de egyben — legalábbis reprezentatív (!) egyedeikben (minden eddigi nagy építészet tanúsága szerint) — betöltik a legmagasabbrendű művészet funkcióját: kifejezik társadalmunkat.*

Az építészet sajátosságosságának ilyen megfogalmazásában lényegében benne van, hogy az építészet elszakíthatatlanul összefügg azzal a társadalmi renddel, mely létrehozza. Éspedig elszakíthatatlanul összefügg e társadalmi rend *alap-jával* — a gazdasággal, a termelési-társadalmi viszonyokkal — és *felépítményével* — a társadalom egész gondolatvilágával, világnézetével.

De elszakíthatatlanul összefügg az építészet olyan dolgokkal is, amilyenek a hely, a táj, az éghajlat, és a természet többi adottsága (köztük az ember bizonyos biológiai adottságai), s amilyenek a termelőeszközök és az ember termelési tapasztalatai, tudománya, vagyis — együttesen — a termelőerők, melyekről (előbbiekről és utóbbiakról egyaránt) tudjuk, hogy *kívül állanak az alapon és felépítményen*, vagyis — közvetlenül — *nem függnék a társadalmi rendtől.*² E dolgok közül az előbbiek, a természet adottságai — a táj, az éghajlat stb. — az ember — a társadalom — természet felett aratott szaporodó és növekvő győzelmei nyomán fokozatosan veszítenek építészetkötő erejükből. Az utóbbiak : a termelőerők — az építőeszközök és az építő-tudomány — azonban továbbra is erősen kötik az építészetet, s bár — ismétlem — kívül állnak alapon-felépítményen, fejlettségük állapotával jól jellemzik az éppen egzisztáló társadalmat (vagy társadalmakat). Sőt, mivel részesei egy kor összes termelőerőinek, részesei abban is, hogy a termelőerők és termelési viszonyok ellentmondásainak végletes kiéleződésével provokálják és elkerülhetetlenné teszik egy új, magasabbrendű gazdasági-társadalmi rend kialakulását.

² „...a munkaeszközök... mintegy közömbösséget tanúsítanak az osztályok irányában és egyaránt szolgálhatják a társadalom különböző osztályait, a régiakat éppúgy, mint az újakat.”

Sztálin: *A nyelvtudomány néhány kérdéséhez*. A szovjet nyelvtudomány kérdései (Marr-vita). Szikra. Budapest. 1950. 295. o.

Az elmondottakon kívül itt most csak két fontos megállapításra kell utalnunk, melyek a múlt és jelen építészetének vizsgálatánál feltétlenül figyelembe veendőek.

Az egyik a *két kultúrára* vonatkozó lenini megállapítás.³ Adott társadalom gazdasági rendje döntően meghatározza a termelési és társadalmi viszonyokat, tehát az osztályharcban szembenálló osztályokat is. A két kultúra nem más, mint a két szembenálló osztály harcának szellemi vetülete a felépítmény különböző területein, de ez a két kultúra *nem független egymástól*, egyik a másiknak elszakíthatatlan párja, melyet a szembenállás és a kölcsönhatás bonyolult szövevénye köt össze. A felépítmény bizonyos területein a két kultúra szembenállása és kölcsönhatása viszonylag könnyen kimutatható — például az irodalomban. Az építészetben azonban még senki sem kísérlete meg e szembenállás és kölcsönhatás jelenlétének és érvényesülésének kimutatását és feltárását. Igaz ugyan, hogy az építészet művészi produkciója — sajtászerűsége következtében — minden más művészetnél erősebben kapcsolódik az adott társadalom uralkodó osztályához (hiszen az anyagi feltételek ennek kezében vannak), mégis valami, *sajátos* módon az építészetben is érvényesülnie kell a két kultúrának.

A másik fontos megállapítás pedig, amelyről nem szabad megfeledkeznünk, az, hogy egy adott társadalmi rendben az adott alaphoz tartozó felépítmény különböző területeinek állandó mozgásában-változásában többé-kevésbé mindig érvényesül az ún. *egyenlőtlen fejlődés elve*. Anélkül, hogy a különböző területeket egyenként és konkrétan vizsgálnók, azt hiszem eléggé világos, hogy — például — az irodalom a felépítménynek az a területe, mely sajtászerűsége következtében a legfürgébben reagál a gazdaság-társadalom világában lezajló tektonikus változásokra: szignalizál, következtet, tudatossá tesz, előremutat stb. Az építészet, mint művészet (!), pedig a felépítménynek az a területe, mely — ismét sajtászerűsége következtében — a viszonylag leglassabban reagál ugyanezekre a változásokra. Ennek sok oka közül az egyik és döntő ok, hogy, mivel a termelőeszközök-tapasztalatok, a termelőerők fejlődése — lévén ezek kívülállóak az alapon-felépítményen — közvetlenül nem függ a gazdaságban, társadalomban végbemenő szerkezeti változásoktól, az építészet termelőeszközei (anyagai, szerkezetei, technikája), melyek pedig primer meghatározói az építészet művészi formálásának, általában nem akkor változnak, amikor valami „történik” a társadalomban. Ha pedig ez a változás megtörténik, az új eszközök még jó ideig harcban állnak a régi formával, amíg ez ellentmondás erősebb oldalává nem fejlődnek és ki nem verekszik az új formát. Az új eszközök és a régi formák ilyen, eléggé hosszú harca

³ „Minden nemzeti kultúrában megvannak — ha nem is kifejtett formában — a demokratikus és a szocialista kultúra *elemei*, mert *minden* nemzetben van dolgozó és kizsákmányolt tömeg, amelynek az életkörülményei elkerülhetetlenül demokratikus és szocialista ideológiát szülnék. De *minden* nemzetben van burzsoá kultúra is... mégpedig nem csupán „elemek”, hanem *uralkodó* kultúra formájában.”

Lenin: *Kritikai megjegyzések a nemzeti kérdéssel kapcsolatban*. V. I. Lenin művei 20. kötet. Szikra. Budapest. 1955. 8. o.

Lenin ugyan ezt a kapitalizmusban meglevő két kultúráról mondja, de *értelemszerűen* — nyilván — áll más osztálytársadalomra is. Sőt áll a forradalmi átmenet sodrában épülő szocializmusra is, azzal az alapvető különbséggel, hogy itt már csak a burzsoá kultúra maradványai, esőkevényei élnek tovább (s ezt a továbbélést megnyújtja a burzsoá országok szomszédsága), és állnak szemben az *uralkodó* kultúrával, de itt már ez a haladó, ez lesz a győzelmes.

szorosan összefügg az építészet sajátosságának egy sor elemével, azzal, hogy — monumentális ipari termék, használati tárgy lévén — esetleg századokig áll és hat, azzal, hogy kifejező formái egészen absztraktak, és bár idők folyamán ez absztrakcióhoz fűződő gondolatok is feledésbe mennek (vagy éppen ezért), az építészet képzetévé válnak, a megszokás szikláivá merevednek.

Az elmondottak bázisán most már talán meg tudjuk fogalmazni felelőnknek a felvetett kérdésekre.

Közelmúltunk eléggé általános építészeti tévedéseinek bírálatát röviden így fogalmazhatjuk meg:

A szocialista realizmus módszerének kérdése az irodalomban — ha kissé talán szűken is értelmezett — viszonylag kimunkált. A szocialista realizmus problémája az építészetben azonban még sehogy sem tisztázott. Ugyanekkor ma is eleven, ma is riasztó az a visszahatás, amit az építészeti szocialista realizmus közelmúltbeli téves, antidialektikus értelmezése — s ez értelmezés gyakorlatba vitele — ébresztett (legalábbis nálunk) azokban, akik ösztönös képességeik révén azt mindenesetre elég jól érzékelik, hogy *mi a rossz* az építészetben. Mert az építészet bonyolult összefüggései közül szinte csak egynek, a hagyománykövetésnek hangsúlyos kiragadása, és a követendő hagyomány szinte csak tisztán formai felfogása; a hagyományban a „tisztá” „haladó”-nak keresése, s ezen a címen a kultúra-, s ebben az építészet-fejlődés egész fejzeteinek önkényes kiszakítása (és elvetése) a haladó-nem-haladó (a két kultúra) szétszakíthatatlan folytonosságából; az építészettől — sajátosságai alapján — lényeges dolgokban különböző irodalom analóg jelenségeinek mintaként kezelése stb. stb. — valljuk be — antimarxista elcsúszás, komoly hiba volt.

E hiba szinte együtt alakult, nőtt a vele szembeni kételyekkel, de noha ezek nyílt s többé-kevésbé őszinte bevallására nálunk, Magyarországon, már 1954 elején sor került (a Magyar Építőművészek Szövetségének első konferenciáján) határozott megfogalmazásukra csak *N. Sz. Hruscsov* 1954. év végén, a moszkvai építőipari konferencián tartott, óriási jelentőségű *beszéde* és később *a XX. kongresszus korszaknyitó nagy szellemi hatásának kibontakozása* nyomán került sor. Maga Hruscsov állapította meg, hogy a szovjet építészetben a harmincas évek közepétől kialakult és elburjánzott archaizálás az építészeti formáknak, az építészeti múlt formaelemeinek válogatása és keverése: akadályává vált a korszerű technika fejlődésének, az ember kényelmét-javát szolgáló új építészet kialakulásának.

S valóban, ha a bevezetőben reprodukált megállapításokra gondolunk, egészen világossá válik: a régi építészeti formák jórészt a régi anyagok, szerkezetek, technika primer formáiból fejlődtek ki a régi — alacsonyabbrendű — osztálytársadalmak ideológiájának formáló visszahatására, felélesztésük tehát élesen ellentmond az új anyagok-szerkezetek-technika által adott és követelt formáknak, s még élesebben ellentmond az új, a szocialista ideológiának, a marxista világnézetnek. A Hruscsov-beszéddel ennek az ellentmondásnak fel kellett oldódnia.

Mindezek felismerése és kimondása csupán jogos kritika a közelmúlt építészetével szemben, s egyáltalán *nem lebecsülése* annak. Akadnak természetesen olyanok, akik a kritika ürügyén e — nálunk szerencsére elég rövid — kor egész építészeti produktóját valóban lebecsülik és legszívesebben kiiktatnák a magyar építészet történetéből. Nem lehet és nem szabad azonban megfeleledkeznünk arról, hogy ha ez az építészet nem töltötte is be művészet-

rendeltetését, azaz nem vált is monumentális propagandájává társadalmának (hiszen formáiban nem a szocializmusról, hanem egészen másról beszélt), kétségtelenül betöltötte szűkebb funkcióit: mindenekelőtt kielégítette a szocializmusépítés építészeti feltételeinek adott körülmények közt lehetséges materiális-mennyiségi követelményeit. S ha nem produkálta is a szocialista-realizmus művészetét, nyomtatékosan felhívta a figyelmet az építészetnek mint művészetnek óriási társadalmi jelentőségére. S végül népi demokráciánk nyújtotta nagyobb, átfogóbb, jellegükben *más* feladatok megoldási kísérleteivel mintegy utalt a kapitalista és szocialista építés alapvető *tartalmi* különbözőségére. És ez nem kevés!

Az előbbi ellentmondás feloldódásával azonban — természetesen — új ellentmondás kezdi meg fejlődéstörténetét.

Magyarország építészei csakúgy, mint a Szovjetunió és a többi népi demokrácia építészei is, olyan épületeket kezdenek tervezni-építeni, melyek erősen *hasonlítanak* a kapitalista Nyugat építészeinek alkotásaira. Miben van *itt* az ellentmondás? Elsődlegesen abban, hogy a kapitalista meg a szocializmust építő és a szocialista társadalmak között döntő különbségek vannak (amire itt nyilván nem kell utalnom), s ha az építészet valóban művészet — azaz, legalábbis reprezentatív alkotásaiban, kifejezi társadalmát — a kapitalista és a szocialista építészet formálása között is jelentős különbségnek kell lennie. Ez így is — *lesz*, csak éppen addig még nem kis utat kell befutnia az építészet fejlődésének.

Az építészetről bevezetőben megállapítottuk, hogy — eltérően a többi művészettől — összefügg bizonyos természeti adottságokkal, és erősen összefügg az egyetemes és ezen belül az építészeti termelőerőkkel, melyek pedig egytől egyig alapon-felépítményen kívüli dolgok. Ha pedig ez így van, nem lehet lényegbevágó különbség a kapitalista társadalom építészeti termelőerői és a szocializmust építő vagy már szocialista társadalom termelőerői között, s nem lehet lényegbevágó különbség az ott és az itt élő ember biológiai adottságait — többé-kevésbé — közvetlenül tükröző igények között. Viszont lehetséges — mivel a termelőerők a kapitalista fejlődés jelenlegi szakaszában is állandóan fejlődnek —, hogy e téren bizonyos dolgokban a kapitalizmus, bizonyos dolgokban a szocializmus ér el újabb és újabb, jobb és jobb eredményeket. A kapitalizmus és szocializmus versenye tehát ebben is szabadon kibontakozhatik és a tapasztalatesere nagy lehetőségei nyílnak mindkét társadalom számára.

Ez annál is inkább lehetséges és szükséges, mert a két különböző gazdasági szerkezet és társadalmi szemlélet mégis erősen rányomja bélyegét a két társadalom építészetének nem-formai alakulására. Ott, a kapitalizmusban, e szerkezet és szemlélet bizonyos fokig korlátozza a közösségi jellegű nagyobb együttesek építését (bár ez is szélesebb a szocialista versenytárs pusztá létezése következtében, mint volna egyébként) az épületek jelentős része magánkezdeményezés útján létesül, az egyedi építésnek nagy tere van, s mindebbe belejátszik az építőanyag-szerkezet-gyártó és a kivitelező cégek kapitalista versenye úgy, hogy az építészeti (anyag-szerkezeti-technikai) megoldások gazdag sokfélesége alakul ki.

Itt, a szocializmusban viszont az építés túlnyomó részében közösségi jellegű, nagy együttesek, egész városok létesülnek, régiek újjá, erősen *mással* formálódnak, a tömeges építkezés roppant feladatai az anyag-szerkezet-gyártás és a kivitelezés egységes megszervezését, egyszerűsítését — kissé

uniformizálását — követelik és eredményezik. Ez a kétféle, kapitalista és szocialista módja az építésnek nap mint nap a kölcsönösen kicserélhető tapasztalatok egész seregét produkálja. E cserélési lehetőséget visszautasítani nem lehet és nem is szabad.⁴

De az anyagok-szerkezetekre, a technikára, sőt a funkciómegoldásokra vonatkozó tapasztalatok cseréje is egészen természetes és logikus következményekkel jár. Mivel az építészeti formák — az igazán újat teremtő nagy építészeti korok (az ókori görögség és a középkori gótika korának) tanúsága szerint — elsődlegesen az anyagokból, szerkezetekből, a technikából, a funkciókból nőnek ki, fejlődésének e szakaszában a mi építészetünk formai megjelenése is sok mindenben szükségszerűen hasonló a nyugati építészet formai megjelenésére. Ez a „hasonlítás” tehát még nem jelenti túlértékelését, sem „szolgai” követését a nyugati, a kapitalista építészetnek, nem is a visszatérést korábbi módszerekhez, s nem is a kozmopolitizmus „újbolí” behatolását a szocialista felépítmény világába.

Ezek a „hasonlító”, elsődleges formák — az építés helyi, materiális, természeti adottságai révén — viszonylag hamar válhatnak *helyiekké*, adhatnak sajátos helyi jelleget ennek a „hasonlító” mai építészetnek. De igazán csak akkor, amikor — a kapitalizmussal e téren is folytatott versenyben — már az építészet minden korszerű technikai eszközének, egész tudományának fölényes és szilárd birtokába kerülünk, amikor majd az építészet említett — többi lényeges összefüggéstényezője — a szocialista gazdasági és társadalmi rend, a szocialista öntudat stb. — mai átmeneti, alakuló állapotából a viszonylagos teljesség és állandóság állapotába emelkedik, folytonos, szinte lemerhetetlen mennyiségi változások után — *a szocialista tartalom*: a minden területen érvényesülő szocialista életmód és a szocialista gondolat-mondanivaló kifejlődésével — érkezhetünk el oda, hogy építészetünk formai alakításában a kapitalista Nyugat építészetétől a helyin túl — elválasztó népi, társadalmi, ideológiai különbség — a *nemzeti forma* — mind határozottabban jelentkezik, és a szocialista építészet, mint az egyetemes építészet új, sajátos, történelmileg megérett, magasabbrendű fejlődési foka kialakul.

Az előbbieken a szocialista öntudatról, mint a szocialista építészet formai alakulásának egyik lényeges — talán leglényegesebb — feltételéről beszéltünk. Meglepő-e tehát, hogy ma — mikor az építészek többsége (legalábbis nálunk) ideológiájában még erősen a régi társadalomhoz nőtt, vagy legalábbis a régi ideológia csökevényeivel bajlódik, a régi és az új ellentmondásai között vergődik, sőt amikor még a magukat szocialistáknak vallók, még a marxista ideológia alapvető gondolatainak ismerői is, e vallomás és ez ideológia építészeti vetületének kérdéseiben tájékozatlanok — a tapasztalatcsere érdeklődésén túlmenően csodálják építészeink a nyugati építészet sok

⁴ Néhány év előtt azt állítottam, hogy az amerikai milliomosok részére épülő luxusvillák sem haszontalanok a fejlődés szempontjából — sőt. S ezt a megállapítást ma is állom. Ez épületfajták építéséhez rendelkezésre álló krózsusi anyagiak, a szinte laboratóriumi, 1:1-es, modellkísérletek olyan lehetőségeit nyújtják az új anyagok, új szerkezetek, új technikák, új felszerelések, új kényelmi és formai elképzelések kipróbálásához, melyeket, ha a nem egyesek, hanem az egész társadalom igényeit kielégíteni szándékozó szocialista építészet, fejlődésének jelenlegi szakaszában, ki tudna is kísérletezni, ezek a tömegek számára egyelőre elérhetetlenek lennének. S ha nálunk a kísérletezés, épp ezért, a tömeges építés kategorikus parancsa szerint, egészen más irányú is, igenis állítható, hogy nem is távoli jövőjében a szocializmusnak építészetünk hasznát fogja látni, többek között, ezeknek a nyugati kísérleteknek is.

új — s valljuk be érdekes, még extremitásaiban is gondolatokat keltő — alkotásait? Meglepő-e, hogy egyik napról a másikra — egy tévedés negatív tapasztalataival tarsolyukban — nem tudnak szocialista építészetet produkálni, és nem tudják — mert eddig még senki sem magyarázta meg nekik —, mi is az a szocialista realizmus az építészetben?

Nem szorul bizonyításra, hogy a mai építészet a vele szemben fennálló kifejezés-igény kielégítésének minősége szerint *művészet*, a megvalósítás tervezési-technikai-ipari-szervezési-rendezési stb. — követelményei szerint, mind sokrétűbb *tudomány*, vagyis a mai építészet a tudomány és a művészet sajátos, magasrendű szintézise. A tudományban — amint ismeretes — az igazi tudói képesség-tehetség csupán intuitív működése is (a kísérlet-kutatás tudatos, mondhatni: rutin-elemei mellett) lehetővé teszi nagy tudományos eredmények produkálását. Ugyanígy az építészetben is (a mesterség bizonyos, rutin-elemeinek szükséges ismerete mellett) csupán a művészi tehetség-képesség is alkothat igazán nagyot. De az építészetnek, mint tudománynak és művészetnek, ilyen bonyolulttá válása közepette mennyivel könnyebb lehet az építész alkotó munkája, ha ösztönös képességeihez a legmagasabb fokú tudatosság is társul.

Ezt a legmagasabb fokú tudatosságot azonban csak az építészet lényeges összetevőit, ezek összefüggéseit, kölcsönhatásait, sajátos mozgásait, e mozgások hajtóerjét — ellentmondásait — felismerni képes, dialektikus szemlélet adhatja meg. Ennek a megállapításával érkeztem el e gondolatmenet egyik legfontosabb tételéhez, a szocialista realizmus egészen általános építészeti értelmezéséhez.

*A szocialista realizmus az építészetben nem jelenthet mást, mint a dialektikus materialista módszer és szemlélet érvényesítését, azaz azt, hogy az építőművész az építészet feltárt, felismert, megérett törvényszerűségeinek figyelembevételével alakítja művét.*⁵ Ez teljes hatásfokkal — természetesen — majd akkor következik be, amikor (már utaltunk rá) nemcsak feltételeiben, hanem általában, a tényekben, és a tudatokban is valósággá válik a szocializmus.

Mi tehát a teendő?

A magyar építőművészek helyeslik, és másutt is elfogadásra ajánlják a magyar építésügyi kormányzatnak a mai építészet kérdésében elfoglalt álláspontját. Eszerint — a közelmúlt hibás építészetirányításának tanulságai alapján — csak annyit kíván a magyar építészektől, hogy *meglevő* anyagokból, *tartós* szerkezeteket és ezekből *használható* — azaz *jól funkcionáló* — épületeket tervezzenek minél *gazdaságosabban* — a többit rájuk bízva. Igaz, hogy ez a „többi” nem kevesebb, mint maga a *művészet*. És ez az álláspont maga nem kevesebb, mint — utalással a felismert szükségszerűségből fakadó igazi szabadságra — a valóság talaján álló *teljes alkotó-szabadság* biztosítása.

A felsorolt megkötések közül — például — a *meglevő anyagok* kötése, természetesen nem jelentheti az építészet teljes alárendelését az éppen rendelkezésre álló anyag-bázisnak, a *jól használhatóság* megkötése nem jelentheti a megszokás konzervativizmusához való feltétlen igazodást stb. Az építészeti

⁵ Felmerülhet az a gondolat is (aminthogy fel is merült már), hogy ez a disztinkció: *szocialista realizmus* maga is nem tapad-e túl szorosan az irodalom-elmélethez, s mint ilyen nem jelent-e más művészeti ágakra alkalmazásában vulgáris megfeleldkezést az egyes művészetek sajátos voltáról? S valóban joggal tehető fel a kérdés — hiszen máig még azt sem határoztuk meg —, hogy csupán a *realizmus* is mi az építészetben, ebben az absztrakt eszközökkel formáló-kifejező művészetben?

alkotómunkának *abban is, ebben is* — mindenben — bizonyos mértékig feszítenie kell e kötések az állandó fejlődés, a haladás érdekében.

A művészet, az új építőművészet megteremtéséhez pedig nyilván a kísérletezés hosszú és nem könnyű útja vezet. Miként a természettudományokban az igazán nagy eredmények mögött a bonyolult kísérletek rengetege húzódik meg, az építészetben — abban a képzőművészetben, mely olyan szorosán s olyan bonyolultan függ össze a tudományok egész seregével — ez a kísérletezés ma már elengedhetetlen feltétel. Hiszen a mai építészetnek nem állnak *kész* formák rendelkezésére, olyanok, amelyeket a nagy stílusok már kialakult formarendje szolgáltatott, hanem ezeket elsődlegesen az anyagszerkezet-technika-funkció — ma még állandóan és erősen változó — tényezőiből kell kifejlesztenie, hogy aztán ezzel alapot adhasson az ideológia (a fokozatosan elsajátított szocialista gondolatok) formáló visszahatásának.

Mindez nem jelenti azt, hogy teljesen szabadjára kell engednünk építészetünkben a spontaneitás érvényesülését, vagyis meg kell várunk, amíg „magától” kialakul a szocialista építészet. Nem! Az ideológia építészetformáló visszahatásának mielőbbi érvényesülését minden módon — s amennyire tőlünk telik — elő kell segítenünk. De ez az elősegítő munka semmi esetre sem lehet valami türelmetlenségtől fűtött *prevenció*, sem valamiféle új *recept* kiagyálása, vagy másutt folyó kísérletek (tanulmányozása helyett) *utánzására* való ösztönzés stb. stb. Nem, itt sokkal messzebbről és sokkal alaposabban kell elindítani a segítő munkát.

Először is a magunk ideológiáját kell tisztába tennünk. Nem marxista még az, aki szó szerint ismeri a marxizmus—leninizmus legdöntőbb tételeit, s ha már valóban marxista a gazdaság, a társadalom, a politika gondolatvilágában, egyáltalán nem biztos, hogy marxista már a szakma világában is. Ez elsődleges feladatunk teljesítése természetesen állandó és sosem lezárható folyamat. Ezért másik feladatunknak, annak, hogy alakuló ideológiánk közvetítői, terjesztői legyünk, az előbbivel együtt kell mozognia. Ebben rejlik bonyolultsága és nehézsége. Ennek azonban nem a sikerre vonatkozó szkepticizmusunkat és nem türelmetlenségünket kell felébresztenie, hanem — ellenkezőleg — e nagy feladatokhoz elengedhetetlenül szükséges türelmünket és optimizmusunkat.

E kettős feladat állandó, folyamatos megoldásának legjobb eszköze lehet nem az építési alkotómunka megkezdése *előtti*, vagy *közbülső*, „prevenatív” belebeszélés, hanem az elkészült művek *utólagos*, szóban és írásban, négy szemközt és a legnagyobb nyilvánosság, szakemberek és laikusok előtti komoly bírálata, vitája. Nyilván e bírálatok és viták szempontjai a marxista szempontok igényével fognak felbukkanni — még akkor is, ha nem azok —, de állandóan változni, fejlődni, javulni fognak, s ezzel állandóan visszahatni az alkotó gyakorlat továbbfejlődésére. Csakis így alakulhat ki a gyakorlatnak és az elméletnek az az igazán termékeny együttműködése, melyben a gyakorlat szolgáltatja a tapasztalatokat az elméleti gondolatok formálásához, az új elméleti megállapítások hatnak a gyakorlatra, ebben igazolódnak, vagy elvetődnek, s a folyamat így megy előre, mind magasabbra, ad infinitum. S miközben majd építészetünk művészi formái fokozatosan „megtalálják” igazi — nem felületi, mélyebb — kapcsolatukat a nemzeti múlt alkotásaival, az építészeti hagyománnyal, és fokozatosan elvesztik „hasonló”-ságukat, fokozatosan különválnak a kapitalizmus építészetének formálásától — megszületik a szocialista építőművészet.